

۱۹۰۷

۱۹۰۷

خدمت امام ازین در نظر
۱۳۸۷/۱۰/۱۹
رشته عربی و ادبیات
انفوذ ترکمان در دستگاه خلافت عباسی و تاثیر آنان بر
ادبیات عربی

وزارت علوم تحقیقات و فن آوری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان:

نفوذ ترکمان در دستگاه خلافت عباسی و تاثیر آنان بر ادبیات عربی

استاد راهنما:

آقای دکتر سید محمد رضا خضری

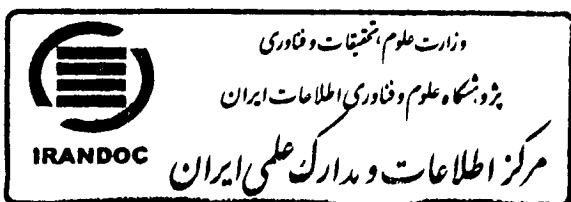
استاد مشاور:

آقای دکتر عبدالعلی فیض الله زاده

نگارنده:

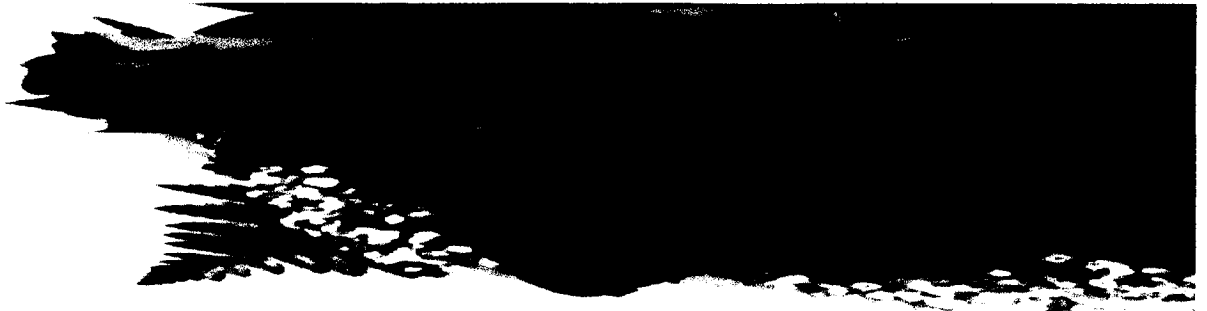
زهرا یزدانی

تابستان ۸۹

۱۴۹۶۰۷

۱۳۸۹/۱۰/۱۹

تشکر

بر خود لازم می دانم. از اساتید گرانقدری که با زحمات بی وقفه، خستگی ناپذیر و راهنمایی‌های ارزشمند خویش، راه پر فراز و نشیب پایان نامه را هموار نموده تا به پایان برسد، صمیمانه تشکر کنم. به ویژه از استاد ارجمند راهنما، آقای دکتر سید محمدرضا خضری، که اگر راهنمایی‌ها و پیشنهادات ارزشمند و دلسوزانه‌ی ایشان، همراه با ارانه‌ی طرح‌ها و فنون ویژه‌ی پژوهش نبود، شاید هیچ‌گاه این تحقیق به سرانجام موفقیت آمیز خود نمی‌رسید، عمیقاً تشکر و سپاس قلبی اردادمندانه دارم. همچنین از استاد ارجمند مشاور، آقای دکتر فیض الله زاده که مرا در تدوین و تنظیم پایان نامه یاری فراوان نمودند، تشکر و قدردانی ویژه‌ی که زیان از بیان آن قاصر است، دارم. امیدوارم توانسته باشم تحقیقی قابل قبول و درخور زحمات اساتید، آماده کرده باشم. از رئیس محترم گروه، آقای دکتر بهاری اردشیری، که در این چند سال، همواره حامی و مشوق دانشجویان بوده و همیشه موانع و مشکلات آنان را حل می‌کردند، مخلصانه تشکر می‌کنم.

هرچند دشوار است در چند جمله کوتاه از زحمات اساتید گران قدری که در طول این چند سال، با دانش و غنای علمی و فرهنگی خویش، در راه اعتلای علمی و ادبی دانشجویان صابقانه تلاش نمودند و رنج آن را به جان خریدند، تشکر کرد، ولی با همین زیان قاصر، تشکرات قلبی و روحی خود را به این عزیزان بیان می‌کنم، به ویژه اساتید اندیشمند و پژوهشگر، آقای دکتر شوشتری، آقای دکتر رسولی، آقای دکتر رضایی و دیگر عزیزانی که در بخش گروه عربی زحمات طاقت فرسایی را به جان خریدند.

تقدیم به همسر عزیزم احسان

و

عزیزان بهتر از جانم
پدر مهربان و مادر نازنینم

چکیده

پای ریزی و تاسیس خلافت بنی عباس به کمک نیروهایی از اقوام مختلف، راه را برای تشکیل دولتی قدرتمند با مشارکت ملیت های گوناگون، باز کرد. اولین و تاثیرگذارترین این گروه، ایرانیان بودند که با تلفیق نظام پیشرفته ی اداری و میراث غنی ادبی و فرهنگی خود با دین اسلام، آغازگر تحولات بنیادین شدند. چهره ی بدوی جهان عرب تغییر کرد و رنگ تمدن به خود گرفت. ولی این رنسانس اسلام، که همچون رنسانس اروپا پس از قرون وسطی بود، ادامه نیافت. علت آن، ایده ی سردمداران عرب بود که وجود سیاست مدارانی با تجربه ی پادشاهی و دولت مداری را باعث قبضه ی قدرت در دست آن ها و زوال قدرت عرب می دانستند. از این رو، ایرانیان را برکنار، و ترکانی بیابان گرد، بدون تجربه کشورداری بر سر کار آوردند. ولی با ورود آنان به خلافت، همان طور انتظار می رفت، جنبش علمی و ادبی از حرکت باز ایستاد و جوی از ناامنی و آشوب سرتاسر جهان اسلام را فرا گرفت که بر تمامی ارکان جامعه تاثیر سوء گذاشت. بازارهای علوم راکد شد و محافل پرشور ادبی از رونق افتاد. قتل و نابودی خلفاء، ناامنی، جهل و فقر بی سوادى مردم، نماد این دوره بود. البته در کنار مشکلات موجود، ادباء و اندیشمندان به جمع آوری و تدوین میراث پربار گذشته پرداختند که باعث حفظ و ماندگاری آن و روشن نگه داشتن چراغ علم و ادب شدند. **هدف این تحقیق**، بررسی تغییر حکومت و تاثیر آن بر سیاست و ادبیات است تا میزان تاثیر حکومت ها و قدرتمندان را بر حیات ادبی، نشان دهد. **فرضیه تحقیق**، بیان این نظریه است که برکناری ایرانیان و جایگزینی ترکان، از عوامل اصلی بی ثباتی سیاسی و راکد شدن حیات علمی و ادبی است. هم چنین بیان این نظر که مشکل خلافت بنی عباس، به کار گرفتن نیروهای غیر عربی نیست، بلکه عدم استفاده صحیح از مهره ها در جایگاه خود است. **نتیجه ی تحقیق**، با بررسی این مقطع تاریخ اسلام، به این نتیجه رسیدیم که حکومت ها و دولت ها، تاثیر مستقیم بر ادبیات یک امت دارند و استفاده ی درست از قومیت های مختلف، در پیشبرد ادب و هنر نقش بسزایی دارد و تعصب و قوم گرایی تا چه اندازه می تواند مخرب باشد.

کلید واژه

خلافت - بنی عباس - ایرانیان - درخشش علوم - ترکان - آشوب - قتل - رکود علوم - افول شعر - رونق

نثر

فهرست مطالب

فصل اول : کلیات	۱-۱
مقدمه	۱-۱-۱
۲	۱-۱-۱
بیان مسئله و اهمیت آن.....	۲-۱-۱
۳	۲-۱-۱
پرسش های تحقیق.....	۳-۱-۱
۴	۳-۱-۱
فرضیات تحقیق.....	۴-۱-۱
۴	۴-۱-۱
اهداف تحقیق.....	۵-۱-۱
۵	۵-۱-۱
پیشینه ی تحقیق.....	۶-۱-۱
۵	۶-۱-۱
روش تحقیق.....	۷-۱-۱
۵	۷-۱-۱
معرفی فصل ها و بخش های تحقیق.....	۸-۱-۱
۶	۸-۱-۱
معرفی و نقد کتاب ها.....	۹-۱-۱
۷	۹-۱-۱

۱-۲- فصل دوم : چگونگی شکل گیری خلافت عباسی

آغاز قیام علیه امویان	۱-۱-۲
۱۴	۱-۱-۲
زوال دولت اموی	۲-۱-۲
۱۶	۲-۱-۲
دوره های سیاسی خلافت بنی عباسی.....	۳-۱-۲
۱۷	۳-۱-۲
ساختار سیاسی، اجتماعی عباسیان.....	۱-۱-۲
۱۹	۱-۱-۲
شکوه تمدن اسلام.....	۲-۱-۲
۲۱	۲-۱-۲
علل حذف ایرانیان و جایگزینی ترکان.....	۳-۱-۲
۲۲	۳-۱-۲

۱-۳- فصل سوم: ورود ترکان به دستگاه خلافت عباسی

چگونه و چرا وارد شدند؟.....	۱-۱-۳
۳۰	۱-۱-۳
ترکان در احادیث و روایات.....	۲-۱-۳
۳۵	۲-۱-۳

۳۷	بنای شهر سامراء.....	۳-۱-۳
۳۸	اقدامات مهم ترکان.....	۲-۳
۳۸	تأثیر بر سیاست.....	۱-۲-۳
۴۵	قتل متوکل، آغاز انحطاط خلافت.....	۲-۲-۳
۵۱	شورش زنگیان.....	۳-۲-۳
۵۴	شورش قرمطیان.....	۴-۲-۳
۵۸	تجزیه امپراطوری عباسی.....	۵-۲-۳
۶۱	عصر فرمانروایی امیران.....	۶-۲-۳
	حیات اقتصادی	۳-۳
۶۴	تأثیر ترک بر اقتصاد و امور مالی.....	۱-۳-۳
	حیات اجتماعی	۴-۳
۶۹	تأثیر ترک بر اوضاع اجتماعی.....	۱-۴-۳

۴-۱- فصل چهارم: تأثیر عنصر ترک بر ادب عصر عباسی دوم

۷۴	تحولات نوین در عصر اول.....	۱-۱-۴
۷۷	اسلوب و اغراض عصر اول.....	۲-۱-۴
۸۱	تحول نثر در عصر دوم.....	۳-۱-۴
	تأثیر عنصر ترک بر ادب	۲-۴
۸۳	افول شعر.....	۱-۲-۴
۸۸	اسلوب و اغراض شعر در عصر نفوذ ترک.....	۳-۴
۸۹	مقدمه های جدید شعر.....	۱-۳-۴
۹۰	شکایت از روزگار.....	۱-۳-۴
۹۱	بحتری.....	۱-۱-۳-۴
۹۳	معتز.....	۲-۱-۳-۴
۹۶	متنبی.....	۳-۱-۳-۴

٩٩.....	ابن لنكك	٤-١-٣-٤
١٠١.....	مجون	٤-٣-٢
	شاعران مجون	٤-٣-٢-١
١٠٣.....	ابوالعبر	٤-٣-٢-٢
١٠٦.....	ابوالعجل	٤-٣-٢-٣
١٠٩.....	ابوالعينا	٤-٣-٢-٤
١١٢.....	ابوالعنبس	٤-٣-٢-٥
١١٤.....	ابن الخبز الأرزى	٤-٣-٢-٦
١١٦.....	مقدمه ی سخریه	٤-٣-٣
١١٧.....	ابن رومی	٤-٣-٣-١
١١٨.....	ابن بسام	٤-٣-٣-٢
	اغتراب	٤-٣-٤
١٢١.....	اساس و عوامل اغتراب	٤-٣-٤-١
١٢١.....	انواع اغتراب	٤-٣-٤-٢
١٢٢.....	شاعران اغتراب	٤-٣-٤-٣
١٢٢.....	ابن جهم	٤-٣-٤-٣-١
١٢٩.....	مقدمه ی خمیه	٤-٣-٥
١٣٣.....	وصف قصرها	٤-٣-٦
١٣٥.....	غزل منکر	٤-٣-٧
١٣٦.....	معتز بالله	٤-٣-٧-١
١٣٧.....	المعتمد بالله	٤-٣-٧-٢

۱-۵- فصل پنجم: ادبا و شعرای مشهور ترک

۱۴۱.....	رابطه ترکان با ادبیات عربی.....	۱-۵-
۱۴۳.....	شاعران ترک.....	۲-۵-
	ابو یعقوب خریمی	۱-۲-۵-
۱۴۴.....	جایگاه ادبی.....	۱-۱-۲-۵-
۱۵۳.....	اغراض و اسلوب شعری.....	۲-۱-۲-۵-
۱۴۵.....	عشق.....	۳-۱-۲-۵-
۱۴۵.....	رثا.....	۴-۱-۲-۵-
۱۴۸.....	مدح.....	۵-۱-۲-۵-
۱۴۹.....	حکمت.....	۶-۱-۲-۵-
۱۵۰.....	شکایت از روزگار.....	۷-۱-۲-۵-
	فتح بن خاقان	۲-۲-۵-
۱۵۳.....	جایگاه ادبی.....	۱-۲-۲-۵-
۱۵۴.....	اغراض و اسلوب شعری.....	۲-۲-۲-۵-
۱۵۴.....	غزل منکر.....	۳-۲-۲-۵-
۱۵۵.....	وصف عشق.....	۴-۲-۲-۵-
۱۵۷.....	مقدمه خمیره.....	۵-۲-۲-۵-
۱۵۸.....	رسائل.....	۶-۲-۲-۵-
	احمد بن طولون	۳-۲-۵-
۱۵۹.....	جایگاه ادبی.....	۱-۳-۲-۵-
۱۵۹.....	اغراض و اسلوب شعری.....	۲-۳-۲-۵-
۱۵۹.....	فخر.....	۳-۳-۲-۵-
۱۶۲.....	عشق.....	۴-۳-۲-۵-
۱۶۳.....	رسائل.....	۴-۳-۲-۵-

نتیجه گیری..... ۱۶۶

پیوست

فهرست آیات..... ۱۷۳

فهرست اشعار..... ۱۷۴

اعلام..... ۱۸۲

منابع..... ۱۹۱

چکیده عربی..... ۱۹۸

چکیده انگلیسی..... ۱۹۹

فصل اول:

کلیات

- اهمیت موضوع
- اهداف تحقیق
- فرضیه های تحقیق
- پرسش های تحقیق
- معرفی و نقد کتاب ها

۱-۱- کلیات

۱-۱-۱- مقدمه

بعد از سقوط دولت اموی و روی کار آمدن خلافت عباسی به یاری سپاهیان ایران، ما شاهد نفوذ و تاثیر شگرف تمدن پیشرفته‌ی ساسانی و ما قبل آن، بر فرهنگ و علم و ادب دولت اسلامی و عربی بودیم. دریایی از انواع علوم و معارف از تمدن‌های عظیم گذشته، به سوی امپراطوری اسلامی سرازیر شد. گنجینه‌های نابی از تمدن ایران، یونان، روم، هند و دیگر ملل از طریق نقل، ترجمه و تفسیر به سرزمین اسلام راه یافت. این تغییرات و تحولات بنیادین و ریشه‌ای ساختار جامعه را تغییر داد، چهره‌ی بدوی جهان عرب به کلی دگرگون ساخت و به آن وجه و اعتبار بین‌المللی بخشید.

علم و دانش به پیشتازی خود ادامه می‌داد تا این که ستاره‌ی سیادت ایرانیان رو به افول نهاد و ترکان زمام امور را به دست گرفتند. این امر نکته‌ی عطف بسیار مهمی در تاریخ اسلام و سرنوشت آن محسوب می‌شود. طوری که هیچ‌گاه نمی‌توان دوره‌ی عباسیان را بدون توجه به نوع حاکمیت بر آن، مورد مطالعه قرار داد. از این روست که وقتی ترکان بدوی و بیابان گرد جای ایرانیان متمدن را گرفتند؛ آثار و تبعات زیان بار و نامطلوب آن، حتی تا صدها سال بعد از آنان، بر جهان اسلام نمود داشت. کاروان علم از حرکت ایستاد و انجمن‌های ادبی و علمی دچار رکود بسیاری شد. سیاست‌های ضعیف مالیاتی، اقتصاد و نظام مالی کشور را به نابودی کشاند و منجر به ویرانی زیر بنای جامعه گردید. شورش‌ها، ناامنی‌ها و غارت‌های گاه و بیگاه اوضاع اجتماع را پریشان کرده بود. گرسنگی، فقر و فحشاء، بیداد می‌کرد. بدیهی است که این امور مستقیم بر دنیای علم و ادب تاثیر می‌گذارد و آن را به زوال و انحطاط می‌کشاند. شاعران بزرگ انگشت شمار شدند و تنها شاعرانی که همت خود را معطوف به مطالعه‌ی ادبیات پیشینیان کرده بودند، در این عصر، ادبیات عرب را از مرگ و نیستی نجات دادند.

در مجموع، برخی از شاعران و ادیبانی که شرایط را مناسب حال خویش نمی‌دیدند. به گوشه‌گیری از اجتماع و زهد و عبادت مشغول شدند. برخی دیگر نیز برای کاهش آلام و دردهای خود، به دعابه و مجون روی آوردند که در هیچ دوره‌ای این چنین لودگی و شوخ و طنز سبک سرانه و احمق‌گونه، بین شاعران رواج نیافته بود. عده‌ایی از آنان نیز مهاجرت کردند. البته بعضی از

شعرای که از شعر دست کشیده بودند، به نگارش و تدوین روی آوردند. این امر باعث رونق نثر گردید. برای اولین بار کتاب‌های بسیاری گردآوری و در اختیار جویندگان علم قرا گرفت. گویا عصر گذشته فصل کاشت بود و عصر فعلی موقع برداشت آن بذرهای غنی و پر بار بود. بسیاری از علوم متبلور و به کمال خود رسید. قدرت ادراکی و فهم ادیبان بالا رفت. کتاب‌هایی در نقد، بلاغت و تاریخ‌نگاری نوشته شد. همچنین به جمع‌آوری و فهرست‌بندی شعرهای شاعران گذشته روی آوردند. که سهم بزرگی در زنده نگه داشتن چراغ علم و ادب و پویایی و شکوفایی آن داشت و باعث حفظ آن آثار ارزشمند در طول تاریخ گردید. طوری که در دیدگاه بسیاری از اندیشمندان، ادب امروز ما مدیون تلاش پژوهش‌گران متعهد و دلسوز در آن برهه از تاریخ تاریک جهان اسلام است.

تفاوت بسیار بین دو عصر، مبحثی بکر و تازه را در اختیار محققان قرار می‌دهد تا به بحث و بررسی پیرامون چرایی تغییرات پیش‌آمده و علت‌ها و عوامل موثر در بروز آن چیست؟ چرا تمدن باشکوه عباسی به سراشیبی سقوط رفت و به ایالت‌ها و بخش‌های کوچکتر تقسیم شد؟ و بسیاری از سوالات مبهم و اساسی دیگر که متأسفانه بسیاری از تاریخ‌نگاران معاصر عرب به آن پاسخ روشن و دقیقی نداده‌اند. حتی در بسیاری از اوقات نیز از مشکل و گره‌ی اصلی چشم پوشیده‌اند و به مباحث بی‌مایه‌ی دیگر روی آورده‌اند که نه تنها بر روشن شدن موضوع، هیچ تأثیری نداشته، بلکه باعث انحراف از اصل مشکل شده است.

همچنین بسیاری از پژوهش‌گرانی که به عصر دوم عباسی پرداخته‌اند؛ بیشتر به معرفی شاعران بزرگی همچون بحتری، متنبی و... اهتمام ورزیده‌اند و به شاعرانی که محصول و نتیجه‌ی نابسامانی این عصر بودند، کمتر توجه داشته‌اند. شاعرانی که در توانایی سرودن شعر، قدرت بیان و تسلط بر فنون شعری، همانند شاعران طراز اول بودند. ولی به دلیل نامساعد بودن جو حاکم بر جامعه، نتوانستند توانمندی‌های خود را به نمایش بگذارند و به جایگاه واقعی خود برسند.

از سویی دیگر، محققان این دوره، به ادیبان ترک که حکومت تحت سلطه‌ی آنان بود، اشاره چندانی نداشته‌اند. در حالی که بررسی اشعار و نوشته‌های آنان، ما را در شناخت بیشتر تأثیر ترک بر ادبیات عربی، میزان توانایی آن‌ها در فهم و ذوق ادبی، یاری فراوان می‌رساند.

در این تحقیق سعی بر آن شده است تا تأثیرپذیری ادبیات را از جریان‌های مختلف مورد بررسی قرار دهد و ببیند که گذشته و تمدن یک قوم و ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری آنان، چه قدر می‌تواند در پیشرفت ادبیات یا ضعف آن، تأثیر داشته باشد و این تأثیرگذاری تا چه اندازه مهم و قابل تأمل است! برای تفحص بهتر و دقیق این دوره، موضوع بحث خویش را به پنج فصل تقسیم کرده‌ام. در فصل اول، کلیات بحث و عناوین و موضوعات هر فصل را به طور خلاصه آورده شده است. در فصل دوم، به چگونگی سقوط دولت اموی و روی کار آمدن دولت عباسی، اشاره شده است. در فصل سوم، به چگونگی شکل‌گیری خلافت عباسی و ساختار سیاسی و اجتماعی آن، پرداخته است. در فصل چهارم، ورود ترکان به دستگاه خلافت و تأثیرات و اقدامات مهم آنان را مورد بحث قرار می‌دهد. در فصل پنجم نیز به شعرا و ادبای مشهور ترک در این دوره و نقش آنان در حیات ادبی عصر خویش، می‌پردازد. در آخر نیز به نتیجه‌گیری و نقد مباحث ذکر شده، و منابع مورد مطالعه و دیدگاه نویسندگان آن، اشاره شده است.

به طور طبیعی، از زمان شروع این تحقیق، با مشکلات پیش بینی نشده، روبرو گشته‌ام. که از مهمترین آن‌ها، نبود کتاب مورد نظر و یا در نوبت فهرست بندی قرار گرفتن آن بود که ما را با موانع زیادی روبرو می‌کرد. گاهی نیز از کتابی که برای موضوع بحث مفید بود، استفاده می‌کردم و لازم می‌شد دوباره به آن مراجعه کنم، ولی متأسفانه از فهرست‌بندی خارج شده بود و خارج از دسترس بود. که در اکثر اوقات، مشابه آن در کتابخانه‌های دیگر یافت نمی‌شد.

۱-۱-۱- بیان مسأله و اهمیت آن

سلطه‌ی ترک بر خلافت و به حاشیه راندن خلفاء، باعث ظهور مشکلات بغرنج و لاینحل در تمامی بخش‌های جامعه، و بروز شکاف‌های عمیقی بین توده‌های مردم و سائر خواص گردید. بازیچه بودن خلفاء و حاکمیت مطلق و بی‌چون و چرای امرای ترک، نظام سیاسی حکومت را بر هم زده بود و باعث پدید آمدن مصائب پی‌درپی و ریشه‌دار گردید. که دامنه‌ی آن به همه‌ی بخش‌های اجتماع کشیده شد. ادبیات نیز از گزند آن مصون نماند و آسیب بسیاری دید. این حوادث پیش آمده و علل پدید آمدن

آن، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تا با شناخت دقیق آن از بروز حوادث مشابه آن خودداری و از تکرار تاریخ جلوگیری کنیم.

۱-۱-۲- پرسش‌های تحقیق

تفاوت بین دو عصر آن چنان عمیق و وسیع است که پرسش‌های بسیاری در اذهان ایجاد می‌کند که ما در این تحقیق و با مطالعه‌ی کتاب‌های قدیمی، سعی داشته‌ایم به اهم پرسش‌ها پاسخ دهیم.

۱- علت کنار رفتن ایرانیان و روی کار آمدن ترکان چه بود؟

۲- جایگزین کردن ترکان به جای ایرانیان چه تاثیری بر سیاست و ادب گذاشت؟

۳- علت شورش‌ها و قیام‌های مردمی چه بود؟

۴- عوامل ضعف اقتصاد و انحطاط جامعه در این دوره چه بود؟

۵- قتل خلفاء چه تاثیری بر ارکان جامعه و سیاست و ادب می‌گذاشت؟

۶- اوضاع سیاسی و اجتماعی چه تاثیری بر ادب گذاشت؟

۷- رابطه‌ی امیران و وزیران ترک با ادبیات عرب چگونه بود؟

۱-۱-۳- فرضیات تحقیق

۱- ریشه‌ی تمام مشکلات پیش آمده را باید در قتل وزرا و اندیشمندان ایرانی و حذف مهره‌های کلیدی جستجو کرد.

۲- مشکل خلافت عباسیان به کار گرفتن نیروهای غیر عربی نیست. بلکه عدم استفاده‌ی صحیح از نخبگان در جایگاه واقعی خود است.

۳- استفاده از ترکان بیابان گردان، عامل اصلی مشکلات و ضعف شعر و ابتذال آن بود.

۴- قتل خلفاء، باعث ایجاد ناامنی و بی‌ثباتی در کشور می‌گردید. که بر ادبیات تاثیر مستقیم می‌گذاشت.

۵- عدم آشنایی ترک با ادبیات عرب و بی‌علاقگی آنان نسبت به ادب، زمینه‌ی انحطاط ادب عربی و ورود لهجه‌های عامیانه به زبان عربی را قوت بخشید.

۶- به جز عده‌ای معدودی از وزرا و امرای ترک، بقیه ارتباط چندانی با شعر و ادب نداشتند که تأثیر زیادی بر ضعف ادبیات شعری داشت.

۱-۱-۴- اهداف تحقیق

این پژوهش در نظر دارد تا تأثیر اقوام و گروه‌ها را بر سیاست و ادبیات جهان عرب و اسلام و نقش آنان در پیشبرد یا پسرفت آن را مورد تحلیل و بررسی خود قرار دهد و به این مبحث بپردازد که آیا استفاده‌ی خلفاء از دیگر ملیت‌ها و قوم‌ها، در سیاست‌ها و برنامه‌های خود و گماردن آنان به عنوان منشیان و کاتبان درباری، برای ملت عرب زیان‌بار بوده است و باعث حاشیه‌نشینی و ضعف آنان شده بود؛ یا منفعت زیادی داشته است ولی بدبینی‌های بی‌مورد و گاه استفاده‌ی نابجا و نادرست از مهره‌ها، باعث پدید مشکلات لاینحل گردید.

۱-۱-۵- پیشینه و ادبیات تحقیق

در ارتباط با اوضاع سیاسی و اجتماعی عصر عباسی، به ویژه عصر دوم، پژوهش‌های زیادی صورت گرفته و رساله‌های بسیاری در این زمینه نوشته شده است. که یکی از این تحقیقات مهم، رساله‌ی دکترای آقای محمدرضا خضری در دانشگاه تهران است. که به طور جامع و مفصلی به آغاز کار ترکان تا پایان و برکناری آنها پرداخته است. ولی آن چه در تحقیق ایشان و دیگر تحقیقات به آن توجه شده، مبحث تاریخی است و به ادب و مباحث پیرامون آن و تأثیر سیاست بر ادب، چندان اشاره‌ای نشده است. این تحقیق در راستای همین موضوع، یعنی تأثیر عنصر ترک بر ادب، تدوین شده است.

۱-۱-۶- روش تحقیق

در پژوهش حاضر، سعی بر آن شده است تا حد امکان با پایبندی به روش تحقیق از دیدگاه ادبیات، پایبند باشد. از این رو یک تحقیق علمی و کاربردی نیست. بلکه یک پژوهش علمی، تحلیلی و نظری است که براساس ماهیت و روش تحقیقات تاریخی و ادبی یک دوره از تاریخ و ادبیات، طبق منابع

تاریخی و ادبی می‌پردازد. این امر به شیوه‌ی کتابخانه‌ای، از روی مطالعه‌ی دقیق متون قدیمی و جدید انجام می‌شود. ابزار آن نیز، فیش، کارت و چرک نویس است. این مطالب بر اساس توالی زمانی و ترتیب و تنوع رویدادها، تدوین و نگارش شده است.

۱-۱-۷- معرفی فصل‌ها و بخش‌های تحقیق

۱-۱-۸-۱- فصل اول: فصل اول کلیات است که بخش‌های این رساله به صورت خلاصه در آن آمده است.

۱-۱-۸-۲- فصل دوم: به چگونگی شکل‌گیری حکومت عباسی و ساختار سیاسی - اجتماعی آن، بحث می‌کند. از زمان تاسیس دولت اموی، انواع ناآرامی‌ها پدید آمد که در اواخر آن، نارضایتی‌ها به اوج خود رسید. رهبران انقلابی از فرصت استفاده نموده و با توجه به تمایلات مردمی، مبارزات خود را شروع کردند که منجر به سقوط دولت اموی و روی کار آمدن عباسیان گردید. در انتقال قدرت، ایرانیان تأثیری تعیین‌کننده و اساسی داشتند. از این رو این دولت با وزارت ایرانیان آشنا به فنون مملکت‌داری، آغاز به کار کرد. که شروعی قدرتمند و خوشبینانه داشت. تحولات بنیادین در نظام سیاسی عرب و فرهنگ و تمدن آن، به وجود آمد.

۱-۱-۸-۳- فصل سوم: به آغاز ورود ترکان و چرایی ورود آنان به دستگاه خلافت عباسی می‌پردازد. هنگامی که ترکان بیابان‌گرد وارد عرصه‌ی سیاسی دولت شدند، آن‌چنان تغییرات جزری، بنیان براندازانه و خاتمان سوز پدید آوردند که درست نقطه‌ی مقابل تحولات اصولی و پایدار ایرانیان بود. با استبداد، خون‌ریزی، تصرف زمین‌ها و اموال مردمی، قتل خلفاء و مخالفان خود، جوی از رعب و وحشت بر جامعه حاکم کرده بودند که اعتراضات و شورش‌های بسیاری به دنبال داشت. وجود این شورش‌ها و قیام‌ها بر ناامنی‌ها و بی‌ثباتی‌ها دامن می‌زد. که تأثیر بسیار سوء و زیان‌باری بر تمامی ارکان جامعه داشت.

۱-۱-۸-۴- فصل چهارم: به ادب عصر عباسی از آغاز تاسیس حکومت تا ورود و نفوذ ترک در خلافت، پرداخته است. ادب که در عصر اول به کمک ادیبان خوش قریحه‌ی ایرانی متبلور و شکوفا

شده بود و به سوی رشد و باروی گام می‌نهاد، با ورود ترک ناگهان متوقف گردید و از کمال باز ماند. البته بی‌توجهی به شاعران، آن‌ها را به سوی نثر سوق داد که باعث رونق گسترده و فراگیر نثر گردید که در نوع خود، حرکتی خوش یمن بود و باعث حفظ زبان و ادب عرب گردید.

۱-۱-۸-۵ فصل پنجم: از آنجا که تمام امورات کشور به صورت مطلق در اختیار ترکان بود، در این فصل سعی شده، به شناسایی ادیبان و شاعران ترک پردازد و میزان علاقه و ارتباط آنان با ادب عرب را مورد بحث و بررسی قرار دهد. زیرا که طبیعی است ذوق ادبی و عشق یا عدم عشق حاکمان یک حکومت دیکتاتوری نسبت به ادب، تأثیری اساسی و تعیین کننده بر روند رشد شعر و پویایی یا رکود و انحطاط آن خواهد داشت. که متأسفانه به جز تعدادی انگشت شمار، ما شاعری برجسته در میان آنان نمی‌بینیم.

۱-۱-۹-۱- معرفی و تحلیل کتاب‌ها

بی‌تردید منابع بسیاری در زمینه‌ی تاریخ و ادب عصر عباسی، نگاشته و تدوین شده است. نکته‌ی مهمی که در اکثر منابع دیده می‌شود، وجود آراء و روایت‌های مختلف از یک حادثه‌ی تاریخی است که جز با تحقیق و مطالعه‌ی فراوان نمی‌توان به صحت یا عدم صحت آن پی برد. در اینجا سعی شده ابتدا به نقد و بررسی منابع قدیم، بعد معاصر پردازد.

۱-۱-۹-۱- کتاب‌های قدیم

۱-۱-۹-۱-۱- الأغانی

کتاب الاغانی نوشته ابوالفرج اصفهانی، علی بن حسین بن محمد اموی قرشی، شامل برگزیده‌ی آوازاها و دانشنامه‌ی شعر و ادب و قصه‌ها و اساطیر و موسیقی عرب در عصر جاهلی و اموی و صدر دولت عباسی تا آخر قرن سوم هجری است. هر آواز را با شرح حال شاعر و خواننده و نوازنده و آهنگ ساز و تفصیل لحن آن ثبت کرده و وزن عروضی و مشکلات لغوی و مناسبات تاریخی و

نوادری و حکایات مربوط به آن را در ذیل هر آواز بیان کرده‌است. تاریخ شروع تألیف الاغانی معلوم نیست و در ثبت روایات، نظم طبقاتی و تاریخی و الفبایی رعایت نشده است. الاغانی سند اصالت موسیقی ایرانی در فرهنگ عربی و بزرگترین و مشروح‌ترین مجموعه ادبی و بیانگر اوضاع اجتماعی و فرهنگی و زندگی درباری و شهری و صحرایی و وضع لباس و خوراک و خلقیات و آداب و عادات عرب است. نثر کتاب روان و فصیح است و از منابع موثق و مهم متون کلاسیک عربی است. اغانی جمع کلمه اُغْنِیَه (به ضم یا کسر همزه و تشدید یا تخفیف یاء مفتوح) کلام موزون و آهنگینی است که به آواز و با ساز خوانده می‌شود. مترادف آن در فارسی ترانه است.

۱-۱-۹-۲- زهرالآداب و ثمرالآلباب

کتاب زَهْرُ الْأَدَابِ (یا زَهْرَةُ الْأَدَابِ) و ثمرالآلباب، که بعد از عقد الفرید از بزرگ‌ترین کتاب‌های ادبی محسوب می‌شود. توسط ابواسحاق ابراهیم الحصری القیروانی المراكشي شاعر و نویسنده معروف، به درخواست ابوالفضل عباس بن از کاتبان بزرگ قیروان، در سه جلد تألیف شد. وی با استفاده از البیان و التبیین جاحظ و منابع دیگر، برترین اشعار و متون ادبی و حکایت‌های اخلاقی و طنزآمیز و نیز بسیاری از فنون بدیعی و شیوه‌ها و سبک‌های متنوع نثر را در این کتاب گرد آورد. این کتاب را می‌توان دایرة المعارفی ادبی به شمار آورد که از حیث محتوا با الکامل مبرّد و البیان و التبیین جاحظ درخور مقایسه است. با این‌که این کتاب گلچینی از مطالب و حکایت‌های ادبی است، در آن به نقد ادبی نیز پرداخته شده است، از جمله؛ ذکر سرقت‌های فراوان شعری شاعران و نقد و بررسی آن می‌باشد. از این‌رو، می‌توان او را از ناقدان به شمار آورد، هرچند که نقد و آرای او ذوقی است و به ندرت از احکام کلی فراتر می‌رود. کتاب زهرالآداب برای دستیابی به مطالبی از کتاب‌های مفقود شده، نظیر «مَثَالِبُ الْعَرَبِ ابوعبیده مَعْمَرِ بْنِ مَثْنَى»، تنها مأخذ موجود است. این کتاب در نگارش آنمودج ابن‌رشیق تأثیرگذار بوده است. زهرالآداب ابتدا در ۱۲۹۳ در مصر و سپس چندین بار در حاشیه‌ی العقد الفرید چاپ شد.

۱-۱-۹-۳- معجم الشعراء فی معجم البلدان

به دلیل غنای معجم البلدان حموی و لبریز بودن کتاب از نام شاعران و شعرهای ارزشمند آنان، که بسیاری از آن‌ها در دیگر کتاب‌های ادبی دیده نمی‌شود، محققان بسیاری اقدام به گردآوری شعرها به همراه نام شاعران آن‌ها کرده‌اند. از جمله این محققان، کامل جبوری نویسنده‌ی توانای معاصر است. وی در یک جلد به تریب نام الفباء، شاعران را به همراه شعرهایشان آورده است که کمک شایانی به محققان برای دستیابی به شاعران و شعرهای آنان کرده است.

۱-۱-۹-۴- معجم الأدباء

کتابی بسیار ارزشمند در شرح احوال و اخبار و آثار و انساب و اشعار از علمای نحویون و لغت‌شناسان و قراء مشهور، مورخان، نویسندگان معروف و اصحاب وسایل و خطاطان و هر صنفی از ادب، به زبان عربی است. نویسنده کتاب "یاقوت حموی" از ادبای مشهور و جغرافی دان بزرگ اسلام در قرن هفتم هجری است. در این کتاب، تاریخ ولادت، وفات، آثار افراد و در بعضی قسمت‌ها، اشعاری از شاعران آمده است. نسب افراد و عنوان‌ها در کتاب، به ترتیب حروف هجا آمده، این ترتیب، به دقت گاهی رعایت نشده، و گاهی مثلاً شرح حال شعرا در زمره شرح حال ادبا آمده است. در کتاب، منبع روایات آمده که نزدیک به ۲۵۰ منبع است، ولی به جهت ایجاز مطلب، سند روایات حذف شده است. شرح حال بعضی افراد در کتاب، بطور مفصل آمده و شرح حال بسیاری به صورت مختصر گفته شده است. از نام‌های دیگر این کتاب؛ «إرشاد الأریب فی معرفة الادیب»، «معجم الادباء، اخبار الادباء»، «کتاب الادباء»، «اخبار النحویین»، «إرشاد الالباء الی معرفة الادباء» می‌باشد.

۱-۱-۹-۵- الشعر و الشعراء

ابن قتیبه، ابی محمد عبد الله بن مسلم بن قتیبة الدینوری (۲۱۳ هـ - ۲۷۶ هـ) از بزرگان ادب، تاریخ و علوم دینی، در اغلب علوم و فنون متداول زمان خود دارای اثر و تألیف است. این کتاب،